

KAISERSWERTHER DİYAKONEZLERİ'NİN KUDÜS'TEKİ FAALİYETLERİ VE TALİTHA KUMİ OKULU

Muttalip ŞİMŞEK*

ÖZ: Kudüs üç büyük din açısından büyük bir öneme sahip olduğu için bu şehre ilgi daima üst seviyede olmuş ve semavî din mensupları Kudüs'ün Osmanlı idaresi altında olduğu dönemde asırlarca huzur içerisinde bir arada yaşamışlardır. Ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren Batılı devletlerin kutsal topraklara ilgi duymaya başlaması ve özellikle 1831-1840 yılları arasında bölgeye hâkim olan Mehmet Ali Paşa'nın Avrupalı devletlerin desteğini almak amacıyla Filistin ve Suriye'yi Avrupa etkisine açması sonrasında farklı din mensuplarına eşit şartların sağlanması, bölgede yeni kiliselerin inşasına ve misyon kuruluşlarının teşekkülüne ortam hazırladı. Bu süreçte birçok misyon kuruluşu başta Kudüs olmak üzere kutsal kabul ettikleri bazı bölgelerde varlık göstermeye başladılar. Bunlardan birisi de Alman Kaiserswerther Diyakonezleri'dir ve bu misyon kuruluşu 19. yüzyılın ortalarından Kudüs'ün İngilizler tarafından işgaline kadar bölgede sorunsuz bir şekilde faaliyet yürütmüştür. Kaiserswerther Misyon Kuruluşu için Kudüs İstasyonu, İstanbul, İzmir, Kahire, İskenderiye ve Lübnan istasyonlarına kıyasla daima önemli bir yere sahip olmuştur. Kutsal topraklarda açılan Kaiserswerther Hastanesi ile çalışmalara başlayan Diyakonezler, Talitha Kumi Kız Okulunun da faaliyete geçmesiyle bölgede yüzlerce kız çocuğunun eğitimiyle ilgilenmişlerdi. 20. yüzyılın başlarına geldiğinde daha sistemli bir çalışma yürütmek isteyen Kaiserswerther, birbiri ardına anaokulu, öğretmen okulu ve Arap Diyakonez Okulu açarak toplumun her kesimine ulaşmayı hedeflemişti. Bu çalışmada, evvelâ Kaiserswerther Diyakonezleri'nin Osmanlı Devleti'nde ve hususiyile de Kudüs ve çevresinde faaliyete başlaması hakkında bilgi verilecek, daha sonra Kaiserswerther Hastanesi'nin kuruluşu ve çalışmaları ortaya konacaktır. Ayrıca, bu misyon kuruluşunu Kudüs'te bir kız okulu açmaya iten nedenler izah edilecek; Diyakonezlerin okulda verdikleri eğitim ve bunun misyon açısından önemi değerlendirilecektir. Bunlara ilaveten, okul bünyesinde açılan anaokulu, öğretmen okulu ve Arap Diyakonez Okulunun nasıl faaliyet yürüttüğü, bu kurumlarda kimlere eğitim verildiği ve Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte başlayan sıkıntılar ile İngilizler'in Kudüs'ü işgalinden sonra kurumun durumu ortaya konacaktır.

ANAHTAR KELİMELELER: Osmanlı Devleti, Kudüs, Kaiserswerther Diyakonezleri, Talitha Kumi Okulu.

* Dr., Öğretmen (MEB), Selçuk-Konya/Türkiye, mutsimsek@gmail.com.

The Activities of Kaiserswerth Deaconesses in Jerusalem and the Talitha Kumi School

ABSTRACT: Since Jerusalem had a great importance in terms of the three great religions, the interest in this city was always high and the members of the spiritual religions had lived together peacefully for centuries under the Ottoman rule of al-Quds al-Sharif. However, from the beginning of the 19th century the western states started to take interest in the region and especially Mehmet Ali Pasha, who dominated the region between the years 1831-1840, opened up Palestine and Syria to the European influence in order to get the support of the European states and then provided equal conditions to different religions. Setting the conditions for the construction of new churches and the formation of missionary organisations. In this process, many missionary organisations began to appear in some areas that they considered holy, especially in Jerusalem. One of which was the German Kaiserswerth Deaconesses, which operated smoothly in the region from the middle of the 19th century until the British occupation of Jerusalem. The Jerusalem Station for the Kaiserswerth missionary organisation has always had an important place compared to Constantinople, Smyrna, Cairo, Alexandria and Lebanon stations. Deaconesses who started working with Kaiserswerth Hospital in the Holy Land, were also interested in the training of hundreds of girls in the region by activating Talitha Kumi Girls School in the following years. At the beginning of the 20th century, Kaiserswerth wanted to carry out a more systematic study, aiming to reach all sections of the society by opening a kindergarden, a teacher's school and an Arab Deaconess School one after another. This study, to begin with, will give information about the activities of the Kaiserswerth Deaconesses in the Ottoman Empire and, in particular, in Jerusalem and its surroundings, then the establishment and works of the Kaiserswerth Hospital will be discussed. In addition, the reasons this mission opened a school for girls in Jerusalem will be explained; the education of the deaconesses in the school and its importance in terms of the mission will be evaluated. In addition, how activities were conducted within the institution of the school (including the kindergarden, teachers' school and the Arab Deaconess School), and the problems that started to be faced with the First World War and the situation of their institutions after the British occupation of Jerusalem.

KEYWORDS: Ottoman Empire, Jerusalem, Kaiserswerth Deaconesses, Talitha Kumi School.

GİRİŞ

Kudüs'te ilk Protestan misyon istasyonu 1833'te İngiliz Misyoner Cemiyeti "Yahudiler Arasında Hristiyanlık'ı Yayımak İçin Londra Cemiyeti (London Society for Promoting Christianity Among the Jews)"ne bağlı olarak açılmış, Amerikalı ilk misyonerler P. Fisk ve L. Parsons da Filistinli Yahudi ve Müslümanlar üzerinde çalışmak amacıyla Amerikan misyoner teşkilatı "American Board of Commissioners for Foreign Missions (Amerikan Dış Misyona Komiserliği)" tarafından kutsal topraklara gönderilmişti. Misyonerlerin bu topraklara ilgisinin artmasında hiç şüphesiz, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın 1831-1840 yılları arasında Avrupalı

devletlerin desteğini almak amacıyla Filistin ve Suriye'yi Avrupa etkisine açması ve farklı din mensuplarına eşit şartları sağlamanın büyük etkisi olmuştu. Bununla birlikte, Kudüs'te İngiliz-Alman Protestan Piskoposluğu'nun kurulması (1841) ile "kutsal topraklar", protestan misyonerlerin dinî ve kültürel yer edinme yarışının merkezi haline geldi. Prusya Kralı IV. Wilhelm'in 1842 yılında Kudüs'te okul, yetimhane, hastane ve hacılar için misafirhane gibi kurumlar açılması amacıyla yardım kampanyası düzenlemesi, Protestan misyon çevrelerinin dikkatlerini kutsal topraklara çevirdi (Kartal, 1994: 127-128; Kocabaşoğlu, 2000: 34).

Osmanlı Devleti'nin 1850 yılında Protestanları ayrı bir millet olarak tanıması ise Kudüs'teki Protestan Piskoposluğu'nun gücünü artıran önemli bir gelişmeydi. Bu süreçte yapılması gereken öncelikli çalışma Kudüs ve çevresinde Protestan cemaatini sayı bakımından çoğaltmaktı. Böylece, ilk Kudüs Protestan Piskoposu Samuel Gobat'ın girişimleriyle bölgede Alman ve İsviçreli misyon grupları aktif bir şekilde faaliyete başladı. Başta Kudüs Birliği (Jerusalemsverein) olmak üzere, Kaiserswerther Diyakonezleri (Kaiserswerth Deaconesses/ Kaiserswerther Diakonissen') ve St. Chrischona Basel Hac Misyonu (Basel Pilgermission of St. Chrischona) gibi Protestan misyoner örgütleri okul, hastane, yetimhane vb. kurumlar açmak için hummalı bir çalışma içerisine girdiler (İnan, 2015: 104 ve 175).²

Bunlar içerisinde Kaiserswerther Diyakonezleri'nin Kudüs'teki Alman misyonerliği için ayrı bir önemi vardır. Diğer misyon kuruluşlarıyla kıyaslandığında, Kudüs'te Alman varlığının uzun yıllar devam etmesinde etkin rol oynayan Kaiserswerther, ortaya koyduğu çalışmalar sayesinde pek çok misyon kuruluşunu da etkilemiştir. Kaiserswerther Misyon Kuruluşu 13 Ekim 1836 tarihinde Papaz Theodor Fliedner tarafından kurulmuştu. Fliedner daha 1820'li yıllarda kadın sığınma evleri, yetimhaneler, hastaneler, rahibe okulları, hapishaneler ve cezası biten mahkûmların topluma kazandırılması için kurulan derneklerle yakın temas halindeydi. Özellikle hapishanelerden tahliye edilen mahkûmların rehabilite edilmesi ile ilgili İngiltere'deki uygulamaları Almanya'da uygulamaya çalışmış ve bunun için 18 Haziran 1826'da "Almanya Mahkûmları Derneği (Prisoners' Society of Germany)"ni kurmuştu (Fliedner, 1867: 42-48). Bir süre bu kurum aracılığıyla çalışmalarını yürüten Fliedner, bazı yeniliklerin devlet eliyle gerçekleştirilemeyeceğini anlayınca, başta kadın mahkûmlar olmak üzere hayat kadını, evsiz ve alkol bağımlısı kadınların barınabileceği bir sığınma evini 1833 yılının ortalarında papaz olarak görev yaptığı Düsseldorf yakınlarındaki Kaiserswerth'te açmıştı. Bu kurum zor durumdaki pek çok kadın için büyük hizmetler ifa etmiş olsa da, Fliedner'in hem Almanya hem de ülke dışında tanınmasına neden olan gelişme 1836 yılında kuracağı ve Almanya'da bir ilk olma özelliğini taşıyan Diyakonez³ Enstitüsü idi. Fliedner böyle bir kuruluşu ikâme etmekle aslında kilisenin diyakonezlerle ilgili havariler dönemine kadar giden ve bir süredir unutulmuş uygulamaları yeniden canlandırmış oluyordu. Bu noktada Fliedner'in amacı, kadınların aktif rol alacağı bu kurumlarda onlara en

başta dinî eğitim, hemşirelik, ilaç hazırlama, gençlerin eğitimi, hapisane ziyaretleri, akıl hastalarının bakıcılığı ve gözlenmesi (kendi cinslerinin), akılcı ve sevgi ile yaklaşılarak kötü karakterlerle mücadele edebilme ve sabıkalı insanlarla iletişim kurma gibi alanlarda eğitim verilecekti ki, bütün bu hizmetleri Hıristiyanlık terbiyesi içerisinde yapmaları arzu ediliyordu. Bunların yanında ev temizliği, aşçılık ve bahçe işleri gibi alanlarda verilecek eğitimle diyakonezlerin gittikleri yerlerde hiç zorluk çekmeden hayatlarını sürdürülebilmeleri ve asıl görevleri olan Hıristiyanlık'ı çevrelerine yayabilmeleri hedeflenmişti (Fliedner, 1866: 41).

İşte bu düşünceler istikametinde Fliedner ve onun en büyük destekçisi olan eşi Friederike née Muenster'in çabaları ile diyakonez yetiştirmek ve yetişenlerin görev yapabilecekleri bir hastane için 20 Nisan 1836 tarihinde Kaiserswerth'de bir fabrika satın alındı. Fliedner burasını hastaneye çevirerek 13 Ekim 1836 tarihinde hizmete açtı (Schmidt, 1998: 99-102). Böylece kısa zamanda Almanya'dan Kudüs'e, Beyrut'tan İstanbul'a, Bükreş'ten Kahire'ye kadar oldukça geniş bir coğrafyada faaliyet yürütecek olan Kaiserswerther Misyon Kuruluşu çalışmalarına başlamış oldu. Bu cümleden olmak üzere, Protestan misyonerliği ve özellikle Kudüs'teki misyonerlik faaliyetleri açısından önemli bir yere sahip olan bu kuruluşun Osmanlı sınırları içerisinde çalışmaya başlaması hakkında burada kısaca bilgi verilecek, daha sonra Kudüs'teki çalışmalarını detaylı bir şekilde ortaya konacaktır. Ayrıca, Kaiserswerther Misyon Kuruluşunun kutsal topraklardaki en önemli müesseselerinden olan Talitha Kumi Okulu ve diğer birimlerinin kuruluş ve işleyişi ile ilgili hususlar değerlendirilecek, Kudüs'ün İngilizler tarafından işgali ile bu kurumların akıbeti ve Alman misyonerlerin durumları hakkında bilgi verilecektir.

KAİSERSWERTHER MİSYON KURULUŞU'NUN OSMANLI DEVLETİ'NDE FAALİYETE BAŞLAMASI

Kaiserswerther 1836 yılında faaliyete başladığı ilk hastaneden sonra ikincisini 1838'de Erberfeld şehrinde açtı ve bu hastanelerde yetişen diyakonezler başta misyon kuruluşları olmak üzere diğer kurumlarda hemşire veya yönetici olarak çalışmaya başladı. Örneğin, Frankfurt'taki bir darülaceze ile diğer bölgelerde bulunan bazı hapisaneler, kurumlarında yönetici olarak görevlendirilmek üzere Kaiserswerther hastanelerinde yetişmiş diyakonezlerin gönderilmesini talep ediyorlardı. Fliedner ilerleyen yıllarda anne ve babaları ölen, toplum tarafından dışlanan, açlık ve safalet içerisinde yaşayan veya herhangi bir nedenle okula gidemeyen küçük yaştaki çocuklar için bir sığınma evi ve anaokulu; 1842 yılında da kimsesiz kız çocuklarına eğitim ve sağlık hizmete verecek olan kurumun ilk kız yetimhanesini açmıştı (İnan, 2015: 180-181; Golder, 1903: 61).

İlk on yılın sonunda Kaiserswerther'e bağlı kurumlarda toplam 108 diyakonez yetişmiş, bunların 62'si yine aynı kuruma bağlı çeşitli birimlerde görev yaparken, 46 diyakonez ise dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet yürüten diğer misyon kuruluşlarında istihdam edilmişti. Fliedner için bu çalışmalar yeterli değildi ve 1849 yılında papazlık görevinden istifade ederek bütün mesaisini dünyanın çeşitli bölgelerinde yeni istasyonlar oluşturmaya teksif etti. Öncelikle

Almanya'nın farklı şehirlerinde kadın sığınma evleri açtı. Daha sonra Kuzey Amerika, İngiltere, İskoçya, Norveç, Fransa, İsviçre, Macaristan, Avusturya ve İtalya gibi bölgelerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerini (Kudüs, İstanbul, İzmir, Beyrut, Kahire) gezerek buralarda kadın ve çocuk sığınma evleri, fakir evleri, hastaneler, yetimhaneler, eğitim enstitüleri, anaokulu öğretmenlerinin eğitimi için seminerler, kreşler, çocuk hastaneleri, kızlar ve erkeler için rehabilitasyon merkezleri vb. kurumların faaliyete geçmesi için girişimlerde bulundu (Fliedner, 1867: 98-105; İnan, 2015: 182).

Fliedner yeni istasyonlar teşkil etmeyi düşünüyordu ve bu istikamette 1851 yılı içerisinde Kudüs, Beyrut, İstanbul, İzmir ve Kahire'ye de uğramış ve genel olarak Osmanlı topraklarında Protestan misyon faaliyetlerinin o dönem için yetersiz olduğu kanaatine varmıştı. Ona göre yapılacak ilk iş Osmanlı Devleti'nde dağınık olarak yaşayan Protestan Alman Kilisesi'ne mensup olanlar arasında bir birliğin tesis edilmesiydi. Bu kiliseye bağlı olanların bir arada yaşamaları için gerekli ortamlar sağlanmalı ve başta kutsal topraklar olmak üzere Osmanlı'nın farklı bölgelerinde Alman nüfusu artırılmalıydı. Dahası Kaiserswerther Misyon Kurumu, Almanya'nın sosyo-kültürel yayılmacılığı için önemli görevler üstlenmeli, Alman dış politikasının sosyal altyapısını oluşturması noktasında büyük fedakarlıklar yapmalıydı. İşte bu misyonla yola çıkan Fliedner, 1851 yılında Prusya Kralı IV. Wilhelm'in de desteğiyle Doğu'da çalışmalara (Orientarbeit) başladı (Kaminsky, 2005: 355-385).

Doğu'da yapılacak çalışmalarda sadece dinsizler ve Hristiyan olmayanlarla ilgilenilecekti. Fliedner, Kudüs Piskoposluğu'nun açılmasını ve Filistin topraklarında Protestanlık'ın etkili olmaya başlamasını Alman kiliselerinin Doğu kiliseleri ile bağlantı kurması için oldukça iyi bir fırsat olarak görüyordu. Ona göre, bölgeye misyoner vaizler gönderilerek, hastaneler, yetimhaneler ve okullar açılarak Alman teolojisi Doğu'da tanıtılacaktı. Ayrıca, Doğu'da açılacak kurumlarda ağırlıklı olarak Alman eğitimciler tarafında yetiştirilen öğretmenler görev alacaktı. Bu hususta Yahudiler arasında Hristiyanlık'ı yaymayı amaç edinen Londra Misyoner Topluluğu (London Missionary Society)'nin çalışma şekli örnek alınıyordu. Yani Fliedner'in gayesi, Avrupa'dan Doğu'ya misyoner göçü yerine uzun vadede kendi amaçları için çalışacak yerli misyonerleri eğitmektir. Kutsal topraklarda öncelikli amaç, açılacak kurumlarla Hristiyan toplumu güçlendirmek ve bölgedeki Hristiyan kiliseleri içerisinde bir reform gerçekleştirmekti (Kaminsky, 2006: 195).

Doğu'da yapılacak çalışmalarla, hangi dine mensup olursa olsun hasta ve fakir insanlara şefkat ve merhamet gösterilecek, genç kızlara dinî eğitim verilerek Protestanlığın Osmanlı sınırları içerisinde yayılması sağlanacaktı. Dolayısıyla Kaiserswerther sadece Doğu'da yapacağı çalışmalar için Avrupa'daki insanları bu çalışmalara bağış yapmaya teşvik etmekle kalmıyor, aynı zamanda başta kutsal topraklar olmak üzere İstanbul, İzmir, Beyrut, İskenderiye, Kahire gibi önemli merkezlere gönderilecek eğitimli diyakonezler için Avrupa'nın farklı bölgelerinde

yaşayan üst sınıfa mensup genç kızları da bu "örnek Alman diyakonez modeline" dâhil etmeye çalışıyordu. Bu şekilde Protestan öğretilerine uygun olarak yetişecek kız çocukları çevrelerine etki ederek Protestanlık'ın halk arasında yayılmasını sağlayacaktı (Kaminsky, 2016: 83-90).

KUDÜS'TE ÇALIŞMALARIN BAŞLAMASI

Kaiserswerther Misyon Kuruluşu için kutsal topraklarda faaliyet yürütmenin diğer bölgelere nazaran ayrı bir ehemmiyeti vardı. Fliedner 1846 yılında Londra'nın Dalston bölgesinde yeni bir Protestan Alman Hastanesi kurma çalışmaları için İngiltere'de bulunduğu esnada Kudüs Protestan Piskoposu Samuel Gobat ile tanışma olanağı bulmuştu. Gobat kendisine Kaiserswerther diyakonezlerinin Kudüs'e gelmesi ve burada hizmet etmesi gerektiğini belirtince, Fliedner de bunun karşısında, Hz. İsa'nın ayaklarını bastığı topraklarda⁴ mutlulukla hizmet etmek istediğini ifade ederek bu teklife olumlu yaklaşmıştı. Ancak Kaiserswerther'in Kudüs'te çalışmalara başlaması için en az dört yıl geçmesi gerekecektir. Bu süreçte Fliedner'in kutsal topraklarda çalışmalara başlamak için herhangi bir girişimde bulunmadığı anlaşılıyor. Ne zaman ki, 1850 yılında Londra Misyoner Topluluğu, Kaiserswerther'in diyakonez okulu mezunlarından C. Heinrich Reichardt'ı Yahudiler arasında misyonerlik faaliyeti yürütmesi için Kudüs'e davet etmesi ve Reichardt'ın da Kudüs'e gelmesiyle ilk çalışmalar başlamış oldu. Reichardt, Kudüs'e geldiğinde şehirde büyük bir salgın hastalık olduğunu ve bunun için herhangi bir önlem alınmadığını görerek durumu Gobat ve Fliedner'e bildirdi. Gobat'ın teşvikiyle de Fliedner kutsal şehirde görev yapmak üzere dört diyakonezi Kudüs'e göndermeye karar verdi (Lenker, 1894: 608-609).

Biraz evvel de ifade ettiğimiz gibi, aslında Fliedner öncelikle bölgede bir misyoner eğitim merkezi açarak burada hizmet veren Alman kurumları için ihtiyaç duyduğu personeli bölgedeki insanlardan karşılamak istiyordu. Bunun için evvelâ buradaki eğitime muhtaç Alman kız çocukları misyonun amaçları istikâmetinde eğitilecek, daha sonra bu eğitim çalışmaları genişletilerek kız çocuklarının devam edebileceği bir okul açılacak ve bu kuruma Arap kızları da dâhil edilecekti. O sıralar Berlin'de bulunan Fliedner böyle bir eğitim planı hakkında Kral Friedrich Wilhelm'e bilgi verip yardım talep edince, kendisine satın alınacak ev yerinin ve diğer giderlerin Prusya Devleti tarafından karşılanacağı sözü verildiği gibi bir miktar da maddi destek sağlanmıştı. Fliedner'in Araplar arasında bir öğretmen ve hemşire okulu açma fikri, Prusya Devleti'nin Filistin topraklarındaki etkisinin artması ve Alman kültürünün bölgede yayılması açısından büyük bir öneme sahipti (İnan, 2015: 186; Lenker, 1894: 66).

1850 yılını bu şekilde planlama ile geçiren Fliedner, Kudüs'te yapmayı düşündüğü çalışmalara destek olmaları amacıyla başta Almanya olmak üzere Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerdeki kadın dernekleri ile misyoner kuruluşlarına yardım çağrısında bulundu. Bu amaçla aynı yıl Berlin'de "Siyon Derneği (Zionsverein)" kuruldu. Diğer taraftan "Doğu'daki Kadının Eğitimi İçin Kadın Derneği (Frauen Verein für Christliche Bildung des Weiblichen Geschlechts im

Morgenlande)" adlı kuruluş da, Kudüs'e gidecek öğretmenlerin yol masraflarını karşılamayı kabul etti. Dernek ayrıca, Kudüs'teki eğitim faaliyetlerinde kullanılacak öğretim materyalleri için 200 dolar bağışlayacağını ve faaliyetlerin derneğe düzenli bir şekilde rapor edilmesi halinde de bölgedeki diyakonezlerin bir yıllık masraflarını karşılayacağını taahhüt etti (Kaminsky, 2006: 196-205).

Bu şekilde Kudüs'te kurmayı düşündüğü istasyon için gerekli olan paranın büyük bir kısmını temin eden Fliedner, 17 Mart 1851 tarihinde yanında ikisi öğretmen (Adelheid Bleibtreu ve Pauline Keller), ikisi de hemşire (Henriette Zenke ve Maire Katharine Evers) olarak görev yapacak olan dört diyakonezle birlikte kutsal topraklara hareket etti. Kaiserswerther ekibi 17 Nisan 1851'de Kudüs'e ulaştı. Aslında, Prusya Devleti'nin Kudüs Konsolosu daha evvel Kaiserswerther'in biri okul, diğeri de hastane olarak kullanması için iki ev kiralamıştı, ancak bu evlerin hem fizikî olarak hem de buldukları konum itibarıyla misyon çalışmaları için pek uygun olmadıkları anlaşıldı (İnan, 2015: 187; Lenker, 1894: 606).

Yapılan araştırmalar neticesinde, eğitim görecek kızların çalışmalarını rahat bir şekilde yürütebileceği ve hastaların uygun ortamlarda tedavi edilebileceği mekân nihayet Siyon Dağı üzerinde bulunan ve İngiliz Protestan Kilisesi'ne yakın olan bir yerde bulundu. Bu ev, Müslüman yerleşim bölgesinde yer alıyordu ve Alman hacıları ve yolcuları için hizmet etmesi amacıyla bir süreliğine "*Prusya Yardım Cemiyeti (Prussian Aid Society)*"ne bırakılmıştı. Netice itibarıyla, Kaiserswerther'in çalışmaları için uygun olan bu ev, hasta ve öğrencilerin kalabilecekleri şekilde düzenlendikten sonra İngiliz ve Alman konsolosları ile Kudüs'teki Protestan misyonerlerin katıldığı bir törenle Piskopos S. Gobat tarafından 4 Mayıs 1851'de açıldı. İlk faaliyet, Piskopos Gobat'ın öncülüğünde diyakonezlerin şehirdeki yoksul ve hastaları ziyaret etmeleri oldu. Sağlık birimi kısa sürede çalışmalara başladı ve bir yıllık süre zarfında, farklı inanç ve milletten (Alman, Yahudi, Katolik, Rum Ortodoks, Rus, Habeş, Maruni, Kipti ve Müslüman) birçok hasta tedavi edildi.⁵ Bu arada sağlık çalışmaları devam ederken okula öğrenci kaydı da ihmal edilmedi. Fliedner Kudüs'ten ayrılmadan evvel okula ilk öğrencilerin kabulüne şahit olmuştu (Fliedner, 1867: 116).

SAĞLIK ÇALIŞMALARI VE KAISERSWERTHER HASTANESİ'NİN AÇILMASI

Fliedner'in Kudüs'e gelirken beraberinde getirdiği diyakonezler kendilerine tahsis edilen evin⁶ düzenlenmesinden sonra çalışmalara başladı. Bu görevliler yoksul ve özellikle ihtiyaç sahibi kadınları düzenli olarak ziyaret ederek onların güvenini kazanmayı istiyorlardı. Nitekim öyle de oldu ve kısa zamanda bu ziyaretlerin neticelerini almaya başladılar. Bu arada Kaiserswerther, sağlık biriminde görev yapması için henüz bölgeye bir doktor göndermediği için şimdilik diğer Protestan misyoner kuruluşlarında çalışan doktorlardan yardım almak zorunda kalmıştı. Dr. Edward MacGowan bunlardan birisiydi ve önemli hizmetlerde bulunmuştu (Gobat, 1884: 275).⁷

Dr. MacGowan'dan sonra Dr. Chaplin bir süre sağlık biriminde görev yaptı. Kaiserswerther'in kendisine ait bir doktoru ancak 1866 yılında Dr. Carl Sandreczky'nin Kudüs'te hizmete başlamasıyla mümkün olmuştur (Lenker, 1894 ,611, Gobat, 1884: 277). 1876 yılından itibaren de Dr. Hoffmann hastanede görev yapmaya başlayacak ve burada bakıcı diyakonezlerin sayısı da zamanla artacaktır (İnan, 2015: 189). Bunlar içerisinde özellikle C. Sandreczky'nin çalışmaları Kaiserswerther için önemli bir yere sahiptir. Almanya'da iyi bir eğitim aldıktan sonra Kral Otto von Bayern zamanında Yunanistan'a gönderilen Dr. Sandreczky, bir süre "*Kilise Misyoner Topluluğu (Church Missionary Society)*"nda çalıştı. Dr. Sandreczky, Katolik bir ailede dünyaya gelmesine rağmen daha sonra Protestanlık'a geçmiş ve Kaiserswerther çatısı altında 1847'de İzmir'e, 1866 yılında ise Kudüs'e gönderilmişti (Eisler und Krauß, 2002: 60).

Dr. C. Sanderczky'nin Kudüs'te yaptığı çalışmalardan belki de en önemlisi 1872 yılında hizmete açtığı "*Marientifist Çocuk Hastanesi*" idi. Hastanede bir yıl içerisinde her millet ve mezhepten yaklaşık 500 çocuk ücretsiz olarak tedavi ediliyordu. Alman hükümeti tarafından himaye edilen ve Avrupa'daki misyon kuruluşlarınca desteklenen bu hastahane ruhsatsız açılmıştı ve uzun yıllar bu şekilde faaliyete devam etti. 19. yüzyılın sonlarında hastanenin ruhsatsız olması nedeniyle kapatılması gerekmişse de, Kudüs halkına faydası ortada olan kuruma ruhsat verilerek çalışmaya devam etmesinin daha uygun olacağı kararlaştırılmış ve Kudüs Mutasarrıflığı'ndan alınan tahrirat üzerine 1899 yılında hastaneye çalışma ruhsatı verilmiştir (BOA, DH.MKT, 2251/97; DH.MKT, 2214/25; DH.MKT, 2388/26; BEO, 1521/114054).⁸ Hastanede sadece Hıristiyan ve Yahudi çocuklar değil, aynı zamanda Müslüman çocuklar da tedavi ediliyordu ve Osmanlı makamlarına yapılan başvurularda "*bilâ-istisna her milletten âdem kabul olunduğu*" ifade ediliyordu. Osmanlı yöneticileri de bu hususu göz önüne alarak 30 yıldan beri Kudüs'te yaptığı hizmetler ve hiçbir ayırım yapmaksızın bütün çocukların tedavisiyle ilgilenmesi nedeniyle Dr. C. Sanderczky'yi dördüncü dereceden Osmanlı nişanı ile taltif etmişlerdi (BOA, DH.MKT, 1707/65; İ.DH, 1173/91732).⁹

1854 yılında Kaiserswerther'in sağlık biriminden yaklaşık yüz hasta yararlanmıştı. Bir sonraki yıl hasta sayısı daha da arttı. 1855 yılında hastanede toplam 13 genç kız hasta bakıcı olarak hizmet ediyordu. Bu kızların bir kısmı Arap idi ve hemşirelik konusunda hem teorik hem de pratik eğitim alıyorlardı. Diyakonez olarak yetiştirilen kız sayısı 1858 yılında 32'ye yükseldi (Lenker, 1894: 609). Hastane faaliyete başladığı ilk yıl toplam 78 hastayı kabul etmişti. Bunların 46'sı erkek, 32'si kadındı. Hastalardan 14'ü Protestan Alman, 12'si Protestanlık'ı kabul etmiş Yahudi, 10'u Protestan Arap, 9'u Arap, 9'u Yunan, 9'u Yahudi, 4'ü Habeşli, 4'ü Katolik Alman, 2'si İtalyan, 1'i Rus ve 4'ü de Müslüman'dı (Kaminsky, 2005: 361; İnan, 2015: 189). Yukarıda da belirttiğimiz gibi (bkz: 5. dipnot), hastanenin faaliyete başladığı ilk zamanlarda Müslümanlar'ın hem Almanlar'a hem de kuruma olan tepkisi nedeniyle hastaneye başvuran Müslüman sayısı düşük kalmıştır.

Kaiserswerther hastanesine Müslümanların mesafeli duruşu misyonerleri düşündürüyordu ve bölgede uzun süreli bir faaliyet sürdürmeyi arzu eden Protestan misyonerlerin bu sorunu bir an evvel halletmeleri gerekiyordu. Aslında Kaiserswerther, Kudüs'te sağlık hizmetlerine başlarken hangi din veya mezhebe mensup olursa olsun hastanede her hastanın tedavi edileceğini duyurmuştu. Fakat buradaki kadın diyakonezler başlangıçta Müslümanların, özellikle de Fellahlar'ın, kirli ve dağınık olduklarını sebep göstererek onlara bakmak istememişlerdi. Buna bir de Müslümanların bu Alman hastanesi'ni "köpek evi" olarak nitelemeleri eklenince iki taraf arasındaki soğukluk bir süre devam etmiştir. Bu dönemde Kudüs'te bulunan 11 hastaneden sadece bir tanesinin devlete, geri kalanının Hristiyan kiliselerine ait olduğu (bazıları misyonerlerin) düşünülürse, buna bir de devlete ait hastanenin doktor ve malzeme eksikliğinden dolayı yeterli hizmet verememesi eklendiğinde, Müslümanların bu hastanelere olan ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Böyle bir ihtiyaç durumu karşısında Müslümanların bu misyon hastanelere karşı bakış açısı zamanla yumuşayacak ve örneğin 1860 yılında Kaiserswerther'e ait hastaneye kabul edilen 246 hastadan 106'sını Müslümanlar oluşturacaktır (Sinno, 1982: 83-84).

Kaiserswerther diyakonezlerinin düzenli hasta ziyaretleri, sağlık birimlerine gelen hastalara gösterdikleri ilgi ve ihtimam zamanla Arap halkın hastaneye olan ilgisini artırmış, mevcut bina ihtiyaca cevap vermekte zorlanmaya başlamıştı. Bunun üzerine okul ve darülacezeden ayrı müstakil bir hastane inşa edilmesi lüzumu ortaya çıkınca Prusya Devleti'nin Kudüs Konsolosu George Rosen, Kaiserswerther yönetimine farklı bir mahalde yeni bir bina inşa etmek için Osmanlı makamlarından ruhsat alınması gerektiğini, ancak evin bahçesinde yapılacak yeni bir bina için herhangi bir izin almaya gerek olmadığını belirtti. Böyle yapıldığı takdirde, yeni binanın inşa edilmesiyle burada hem daha fazla hasta kabul edilebilecek, hem de kız okulunun kendine ait müstakil bir binası olacaktı. Bu tavsiye uygun görüldüğü gibi, Konsolos Rosen'in girişimiyle Osmanlı makamlarından hastane inşaatı için gerekli izinler de alındı. Mimar C. Schick tarafından 1860 yılında inşaatına başlanan yeni hastane binası aynı yıl tamamlanarak hizmete açıldı. İki katlı olarak inşa edilen binanın zemin katında erkek hastalar için 12 yataklı iki odadan oluşan bir bölüm, üst katında ise kadın hastalar için 13 yataklı bir oda bulunuyordu. Hastane faaliyete başladığı ilk yılın sonunda yataklı olarak tedavi edilen hasta sayısı 150'ye ulaşmıştı. Zamanla bu bina da yetersiz kalmaya başlayınca 1862 yılında yan tarafa ayakta tedavi gören hastaların muayenesi için küçük bir bina daha inşa edilmiştir (Lenker, 1894: 609; Sinno, 1982: 85-86).¹⁰

Bu şekilde daha fazla hasta kabul etme imkânı bulan hastaneye gelenlerin sayısı da gün geçtikçe artmaya başladı. 1862 yılında hastanede tedavi olanların sayısı 479 idi ve bunların 178'ini Müslümanlar oluşturuyordu. Bir sonraki yıl tedavi olanların sayısı 278 iken, 1864'te 312 olmuştu. 1887 yılında tedavi edilen hasta sayısı 493'e ulaştı ve bu hastaların büyük bir kısmı Araplar'dan (404) oluşuyordu. Araplar'ın dışında tedavi edilen diğer hastaların 43'ü Ermeni, 30'u Alman, 5'i

Habeşli, 4'ü Yunan, 3'ü Romanyalı, 2'si Rus, 1'i İtalyan ve 1'i de Hollandalı idi. Bu hastaların dinlerine göre dağılımı ise şu şekildediydi: 235'i Müslüman, 97'si Protestan, 78'si Yunan, 23'ü Roman Katolik, 45'i Ermeni, 6'sı Kıptî, 3'ü Suriyeli Hıristiyan, 4'ü din değiştirmiş, 1'i Yahudi ve 1'i de Marunî idi. Yani dokuz farklı milletten ve aynı şekilde dokuz farklı dine mensup hastanın tedavisi Kaiserswerther diyakonezleri tarafından sağlanmıştı (Bancroft, 1890: 75).

1890 yılı istatistiklerine göre, hastaneye gelenlerin sayısı 624'e ulaşmıştı ki, bunların 555'ini Araplar oluşturuyordu. Bu hastaların dinî aidiyetlerine göre dağılımı şu şekildediydi: 236'sı Müslüman, 187'si Katolik Yunan, 117'si Protestan, 54'ü Roman Katolik ve geri kalanlar da Kıptî, Süryanî, Marunî ve Yahudi idi (Lenker, 1894: 609-610). Kaiserswerther'in Kudüs'te yürüttüğü sağlık hizmeti, yukarıda görüldüğü gibi, her kesimden insanı hastaneye çekebilmişti. Ancak 1870'li yıllardan itibaren şehirde hem Osmanlı idarecileri, hem de yabancılar tarafından açılan hastaneler¹¹ nedeniyle Kaiserswerther Hastanesi'ne gelenlerin sayısında nisbeten bir düşüş görülecektir. Bu düşüşte hastanenin şehir merkezine uzak oluşu ve fizikî yapısının daha iyi sağlık hizmeti vermeye uygun olmayışının da etkisi vardı. Böyle bir durum ortaya çıkınca Kaiserswerther yönetimi şehirde yeni bir hastane inşa etmek için çalışmalara başladı. Bu süreçte yönetimi en fazla zorlayan husus, hastane inşası için gerekli olan kaynağın temin edilmesi olmuştur. Kudüs'te yeni ve modern bir hastane inşa etmek isteyen Kaiserswerther, Filistin topraklarında faaliyet yürütecek Alman misyonerlerine her türlü maddî destek sağlamak amacıyla kurulan "*Jerusalemverein (Kudüs Birliği)*" ile o zamana kadar Alman İmparatorluğu'nun kutsal topraklardaki nüfuzunun gelişmesi için her türlü desteği veren Kral II. Wilhelm'den beklediği desteği bulamadı. Neyse ki, Alman cemaati papazlarından Carl Schlicht'in kurduğu "*Kudüs Kadın Diyakonez Hastanesi'nin Yeni Binası İçin Bağış Toplama Komitesi (Sammelkomitee für den Neubau des Diakonissen-Hospitals zu Jerusalem)*" Kaiserswerther'in ihtiyaç duyduğu arazinin satın alınması için gerekli olan finansal kaynağı sağlamıştı. Satın alınan arazi 12.966 m² büyüklüğündeydi ve arazinin tapusu Düsseldorf'taki Kaiserswerther direktörü adına düzenlenmişti (tashih-i kayıt). Arsa satın alınmıştı ama bina inşaatı için daha fazla paraya ihtiyaç vardı ve bu yüzden Siyon Dağı'ndaki Diyakonez Evi 51.600 Mark'a Marunî cemaatine satıldı (Sinno, 1982: 88; Lenker, 1894: 610).

Maddi sorunların halledilmesiyle birlikte hastane yapımına başlandı ve yeni bina 1894 yılında tamamlandı. İlerleyen yıllarda yapılan ek binalarla birlikte hastane 100 yatak kapasiteye sahip devasa bir kurum haline geldi. Kaiserswerther'in bu yeni hastanesi hem merkeze yakın olması hem de modern cihazlarla donatılması nedeniyle kısa zamanda Kudüs'ün en iyi hastanelerinden biri olmuştu. Bu süreçte, bazı genişletme çalışmaları da yapılmış ve hastane 20. yüzyılın başlarında yılda yaklaşık bin hastayı kabul edebilecek bir kapasiteye ulaşmıştı. Ayakta tedavi olanların sayısı ise yılda yaklaşık 10 bin civarında idi (Foerster, 1991: 125; Bancroft, 1890: 75; İnan, 2015: 195).

TALİTHA KUMİ KIZ OKULU/YETİM HANESİ

Kudüs'te Kaiserswerther Misyon Kuruluşu için diğer bir önemli faaliyet alanı da kız çocukların eğitimi idi. Fliedner, Almanların kutsal topraklarda tutunabilmesi ve Arap toplumu içerisinde Protestanlık'ın yerleşebilmesi için geleceğin anneleri olan kız çocuklarının eğitilmesi gerektiğine inanıyordu. Üstelik Kaiserswerther'in başta Kudüs ve çevresinde olmak üzere Doğu'daki istasyonlarında faaliyet yürüten farklı birimlerinde eğitilmiş diyakonezlere ihtiyacı vardı. Daha evvel de ifade ettiğimiz gibi, Doğu'daki istasyonlara Avrupa'dan misyoner göndermek yerine bölge halkı içerisinde gönüllü olanların seçilip eğitilmesi misyonun geleceği açısından daha uygun olacaktı. Böylece 6 Mayıs 1851 tarihinde, yani hastanenin hizmete girişinden iki gün sonra, Kudüs'teki Alman cemaati ile yerli halkın kız çocukları¹² için ilk dersler de başlamıştı (Eisler, 2006: 254).

Bu yıllarda Kudüs'te hatırı sayılır bir Alman cemaati yoktu ve aynı şekilde okula devam eden kız öğrenci sayısı da oldukça azdı. Bu yüzden diyakonezler kutsal topraklarda vakitlerini boş geçirmemek ve Protestanlık'ın gelişmesine katkıda bulunmak adına öğleden sonraları İngiliz-Prusya Piskopos Okulu'nda ders veriyorlardı. Diyakonezler her sabah misyona ait kendi evlerinde İngilizce, Almanca, örgü örme ve dikiş derleri veriyor, öğleden sonraları da Piskoposluk Okulu'ndaki öğrencilere aynı dersleri öğretiyorlardı (Sinno, 1982: 88-89; Kaminsky, 2006: 195).

Kudüs'teki eğitim faaliyetlerini 1853 yılına kadar iki diyakonez yürütmüştü. Kaiserswerther yönetimi, hem diyakonezlerin işlerini hafifletmek hem de eğitim faaliyetlerini daha sistemli devam ettirmek için Diyakonez Charlotte Pilz'i de Kudüs'e gönderdi. Yaklaşık elli yıl Kudüs'te kalacak olan C. Pilz, Kaiserswerther'in bölgedeki faaliyetlerinin gelişmesi adına büyük hizmetlerde bulunmuştu (Sinno, 1982: 89).¹³

C. Pilz Kudüs'e geldiğinde Kaiserswerther'e ait evin sadece kız çocukların eğitimi için değil, aynı zamanda hacılar için misafirhane ve hastaların tedavi edildiği sağlık birimi olarak kullanıldığını görmüştü. Bu şartlarda eğitim faaliyetleri zorlukla yürütülüyordu. Ayrıca kızlara el becerileri öğretilebilecek müstakil bir eve ihtiyaç vardı ki, Pilz, kısa zamanda bunun için gerekli olan parayı toplayarak bir ev satın aldı. 1853 yılında okula sadece 12 kız çocuğu devam ediyordu. 1855 yılında bu sayı 13'e yükseldi ve 1856 yılına kadar öğrenci sayısı sabit kaldı. 1856 yılında piskoposluk okulunun (Bischof Gobat Diözesan-Schule) dağılması üzerine burada eğitim alan öğrenciler Kaiserswerther'e ait okula devam etmeye başladılar. Bu öğrencilerin gelmesiyle 1857 yılından itibaren okulun mevcudu 33'e yükseldi. Daha evvel de belirttiğimiz gibi, iki katlı olan evin üst katı hastaların tedavisi için ayrılmış, zemin kat ise eğitim faaliyetlerine tahsis edilmişti. Öğrencilerin 22'si yatılı olarak zemin katta kalıyordu. Ayrıca üç kadın diyakonez ve bir hizmetçi de çocuklarla birlikte bu binada kalıyordu (Sinno, 1982: 88; Lenker, 1984: 607).

Bu dönemde çocukların eğitimiyle ağırlıklı olarak Pilz ilgileniyordu. C. Pilz 12 Ocak 1857 tarihinde Berlin'de bulunan Kadın Misyon Topluluğu

(Frauenmissionsgesellschaft)'na gönderdiği mektupta Kudüs'teki okulun müfredatıyla ilgili şunları söylemişti (Eisler, 2006: 256-257):

Altı saatlik gece dersleri ile birlikte haftada toplam 35 saat ders yapıyoruz. Bu derslerin 10 saati dil öğretimine (5 saati İngilizce ve 5 saati de Arapça) ayrılıyor. Arapça derslerini Piskopos Gobat'ın bize gönderdiği bir Arap öğretmen veriyor. İngilizce dersinin 2 saatini Bayan Hovendon, 3 saatini de Hemşire Pauline veriyor. İkinci sınıfın din dersleri benim sorumluluğumda iken birinci sınıfın din derslerine Papaz Valentiener devam ediyor. Hemşire Rosette ise coğrafya derslerini veriyor. Çocuklar okul ödevlerini yaparken çalışanlar olarak bizler de İngilizce ve Arapça dersleri alıyoruz.

Okula devam eden öğrenci sayısı her geçen yıl arttığı gibi bina da artık yetersiz gelmeye başladı. Buna bir de, sağlık birimlerine kabul edilen hasta sayısının artması (buraya sadece Kudüs'ten değil, Filistin topraklarının tamamından hasta geliyordu) eklenince Almanya'dan gönderilen diyakonezler işlere yetişemez olmuştu. Bunun üzerine kurumda daha çok Arap çalışanı istihdam edilmeye başlandı. Eğitim faaliyetlerinin verimli yürütülebilmesi için hastanenin başka bir binaya taşınması gerekiyordu ve C. Pilz, Papaz Fliedner'in Kudüs ziyaretini (1587) fırsat bilerek bu hususta onu ikna etmeyi başardı. Neticede hastane için yeni bir bina yapılması kararlaştırıldı. Aynı şekilde yer darlığı okul için de geçerliydi ve ilerleyen yıllarda yeni bir okul binasının inşa edilmesi de plana dâhil edildi (Hanselmann, 1961: 69).

1860 yılında hastane için yeni bir bina inşa edilince evin ikinci katı da eğitim faaliyetleri için kullanılmaya başlandı. Artık okula daha fazla öğrenci kabul edilebilecekti. Nitekim yeni kayıt olan öğrencilerle birlikte okulun mevcudu 40'a ulaşmıştı. Bu öğrencilerin 14'ü gündüzlü, 26'sı ise yatılıydı. Kaiserswerther Kız Okulu yaklaşık on yıllık bir geçmişe sahipti ve bu süre zarfında Kudüs halkı arasında iyi bir izlenim bırakmıştı. Misyon yönetimi okulun bundan sonra daha fazla tercih edileceğini ve okula kayıtların artacağını düşünerek yeni bir bina inşa etmenin elzem olduğunu anlayınca, geçmiş yıllarda satın alınan ve 1860 yılından itibaren kadın diyakonezler ve öğrencilerin yaz tatilini geçirdikleri "*Gottfried Tepesi*"⁴nde yeni bir okul yapmaya karar verdi (Eisler, 2006: 257; İnan, 2015: 197).

Bunun için yüklü bir bağışa ihtiyaç vardı ve kısa zamanda Almanya, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerden maddi destek sağlandı. Bu arada yapılacak olan okulun ismi de "*Talitha Kumi*"⁵ olarak belirlenmişti. Kız okuluna böyle bir isim verilmesinin tarihî ve dinî bir arka planı vardı. Bununla, Hz. İsa'nın ölü bir kızı hayata döndürürken söylediği söze atıf yapılıyor; Kaiserswerther diyakonezlerinin de kutsal topraklardaki Arap kızlarını eğiterek ayağa kaldıracığı ve onlara doğru yolu öğreteceğine yönelik bir mesaj veriliyordu (Kildani, 2010: 566).

Kız okulu Yafa Kapısı'na yakın bir yerde inşa edilmiş ve okulun yapımı yaklaşık iki yıl sürmüştü. Kudüs'ün batı bölgesinde yer alan ve iki katlı olarak inşa edilen okul 27 Ocak 1868 tarihinde açıldı (Frantzman, 2001: 193). Yeni binada ilk yıl

14'ü Müslüman olmak üzere toplam 89 kız çocuğu eğitim alıyordu. Yıl sonunda okulda barınan çocuk sayısı 110'a ulaşmıştı ve bunlarla yedi diyakonez ilgileniyordu. Bu tarihe kadar Kaiserswerther'e ait evde toplam 171 çocuk kalmıştı. Çocuklar evde genellikle 6-7 yıl barınıyordu (Sinno, 1982: 90).

Talitha Kumi'de eğitim alan kızların önemli bir kısmı okuldan mezun olunca Kudüs'teki diğer okullarda öğretmenlik yapıyor veya Kaiserswerther'in Beyrut'taki kız yetimhanesinde¹⁶ görev alıyordu. Kudüs ve Beyrut'taki Kaiserswerther'e ait okullarda eğitim alan kız çocukların büyük bir kısmı Filistin ve Suriye topraklarında Arap kız çocuklarına rehberlik edecekti. Her iki okuldan mezun olan kızların bir kısmı ise diyakonez olarak yetişerek, Almanya'da olduğu gibi, İstanbul, Beyrut, İskenderiye ve Kudüs'teki hastanelerde görev alıyordu. Kızların bir kısmı da Kudüs ve çevresinde bulunan Avrupalı ailelerin evlerinde hizmetçilik yapıyordu (Lenker, 1894: 612).

Bu kurumlarda yetişen kızlar evlilik çağına gelince çoğunlukla diğer Protestan misyon kuruluşlarında barınan erkek çocuklarla evlenmeye teşvik ediliyordu. Bu şekilde evlenecek çocuklar gerçek anlamda bir "Hristiyan evliliği" yapmış oluyorlardı (Monatliche, 1875: 248¹⁷). Böyle yapmakla misyonerler, Kudüs ve çevresinde bir Protestan Arap topluluğu oluşturmayı hedefliyorlardı. Özellikle Alman misyonerlerin nihai hedefi, kutsal topraklarda Almanya'nın himayesi ve Alman Piskoposluğu'nun yönetimi altında bir Arap Protestan Kilisesi kurmaktı. Bunu temin etmek için, bölgede daha uzun yaşayacak ve birbirine sıkı sıkıya bağlı ve uyumlu hareket edebilecek bir Protestan cemaati kurulmalıydı. Bu yüzden kurum içi (Protestan yetimhaneleri) evlilik büyük bir öneme sahipti ve belirtilen amaç istikametinde Alman misyonerliğinin önde gelen isimlerinden Johann Ludwig Schneller'in kurmuş olduğu Suriye Yetimhanesi'nde¹⁸ barınan erkek çocuklarla Talitha Kumi'de yetişen kız çocukların evlilikleri destekleniyordu (Schneller, 1971: 49).

Kaiserswerther 1851 yılında eğitim-öğretim faaliyetine başlamadan evvel Kudüs'te kızlara ait sadece iki okul vardı. Bunlardan biri Yahudi kızlarıyla ilgilenen misyonerlere (Judenmission), diğeri ise Katolik Kilisesi'ne aitti. İlk Protestan cemaatine ait kız okulu olması itibarıyla Kaiserswerther'in bu faaliyetiyle birlikte okuldan mezun olan kızların farklı okullarda öğretmen olarak çalışması, başarılı olanların iyi bir eğitimin ardından diyakonez olarak sağlık birimlerinde görev alması ve büyük bir kısmının da Protestan eğitimi almış kadınlar olarak sosyal hayatta etkili olmaları bölgedeki ailelerin kız çocuklarını okula gönderme isteklerini artırmaya başladı. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında şehirde birbiri ardına farklı cemaatlere ait kız okulları¹⁹ faaliyete başladı (Kaminsky, 2006: 203; Sinno, 1982: 93-94).

Kaiserswerther çalışanları Kudüs'e gelirken Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmemek için başlangıçta Müslümanların Hristiyanlaştırılması hususuna mesafeli yaklaştılar. Çünkü Osmanlı topraklarında bir Müslüman şahsı başka bir dine geçirmenin ne kadar zor olduğunu biliyorlardı (Pflanz, 1903: 80-81). Her

şeyden önce böyle bir durum şer'î uygulamaya göre mümkün değildi. Ayrıca, İslam toplumunda bir Müslüman'ın Hristiyan olması pek hoş karşılanmazdı. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1880'li yılların başından itibaren gerek merkezî otoritenin zayıflamasıyla taşra ile merkez arasında meydana gelen koordinasyonsuzluktan yararlanarak Müslümanlar arasında da yoğun bir şekilde çalışmaya başladılar. Bölgeye gelen diyakonezler Müslüman kız çocuklarıyla özel olarak ilgilendiler ve bu sayede Müslüman halk ile iletişim kurabildiler. Diyakonezlerin Müslüman hastaların tedavisine önem vermeleri, ev ziyaretlerinde bulunmaları ve okula Müslüman kız çocuklarını kabul etmeleri sayesinde halkın bu misyonerlere güvenleri artmıştı. Öyle ki, diyakonezler Müslümanların yoğun olarak bulunduğu ortamlarda Hristiyanlık'a dair sohbetler vermeyi bile başarmışlardı. Ancak her halükârda, ne Talitha Kumi Kız Okulu'nda ne de diğer Protestan misyon kuruluşlarında Müslüman çocuk sayısı istedikleri seviyede olmamış ve bekledikleri kadar Müslüman kız çocuğunu Protestanlaştıramamışlardır (İnan, 2015: 139; Şimşek, 2018: 340).

Diyakonezlerin yoğun çalışmaları neticesinde okulda eğitim alan kız çocuk sayısı her geçen yıl artmış ve hemen her din ve milletten çocuğun devam ettiği bir kurum haline gelmişti. 1887 yılında okula devam eden çocuk sayısı 114 iken, Anadolu'dan Ermeni yetimlerin gelmesiyle 1898 yılında 140'a, 1905 yılında ise 200'e ulaşmıştı. 1900 yılına ait bir istatistiğe göre, okulun açılışından itibaren (32 yıllık süre zarfında) kurumda 523 kız çocuğu eğitim almıştı. Bunların 306'sı Ortodoks, 92'si Protestan, 19'u Yahudi, 13'ü Ermeni, 8'i Kıpti, 3'ü Habeşli, 55'i Müslüman iken 27'si de diğer milletlere mensuptu (Bancroft, 1890: 75; Sinno, 1982: 90).

Görüldüğü gibi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren okula devam eden öğrenci sayısında bir artış olmuştu. Aslında bu artış sadece Talitha Kumi Okulu ve yetimhanesinde değil, Kudüs ve Beyrut'taki diğer Protestan misyonerliğine ait okul ve yetimhanelerde de görülecektir. Çünkü, yüzyılın sonlarında Anadolu'nun Doğu bölgelerinde meydana gelen Ermeni olayları nedeniyle yetim kalan çocukların bir kısmı Anadolu'daki Protestan misyonerler tarafından Filistin ve Suriye topraklarındaki diğer Protestan yetimhanelerine gönderiliyordu. Kudüs ve çevresinde faaliyet gösteren Suriye Yetimhanesi ile Talitha Kumi Kız Okulu da Ermeni yetim kabul eden misyon kuruluşlarındandı (BOA, DH.TMIK.M, 25/109).²⁰ Bu süreçte, Suriye Yetimhanesi'ne gelen Ermeni yetim sayısı beklenenden fazla olunca onlar için müstakil bir ev dahi açılmıştı. Talitha Kumi'ye gelen Ermeni yetim sayısı nisbeten az olduğu için bunlar diğer çocuklarla aynı ortamda yaşamaya devam ettiler (Şimşek, 2018: 341).

Talitha Kumi Kız Okulu'nda eğitim süresi başlangıçta üç yıldır. Daha sonra bu süre dört yıla çıkarıldı. Okulda İngilizce, Arapça ve Almanca zorunlu dersler arasında yer alıyordu. İspanyol Yahudileri de okula devam etmeye başlayınca müfredata İspanyolca da eklendi. Çocuklar okula başladıklarında ana dillerine hakimiyet sağlasınlar diye alt sınıflarda Arapça, ileri sınıflarda ise Almanca yoğun

olarak öğretiliyordu. Bu misyon kuruluşları, Alman emperyal gücünün kutsal topraklardaki temsilcileri olduğundan kurumlarda yetişen her şahıs Osmanlı topraklarında Alman nüfuzunun tesisinde önemli rol oynayabilirdi. Talitha Kumi gibi Alman okullarında eğitim alan çocuklardan akademik başarısı yüksek olanlar bir süre Almanya'daki kurumlara gönderilir ve dinî eğitim, el becerileri, pedagojik deneyim, yetimhane idaresi gibi bazı konularda teorik ve pratik eğitim almaları sağlanırdı. Bu konularda donanımlı hale gelen öğrenciler tekrar geldikleri bölgelere gönderilirdi. Bu yüzden çocukların Almanca öğrenmesi önemliydi.

Okulda dil, coğrafya, tarih ve fen bilimleri dersleri müfredatın temelini oluşturuyordu. İkinci olarak el işi çalışmaları (Handarbeit) önemli bir yere sahipti ve bu derslere bütün kızlar istisnasız katılmak zorundaydı. Bunlardan başka, diğer pek çok Alman yetimhanesinde olduğu gibi, pratik ev işleri de eğitimin vazgeçilmez bir parçasıydı. Ev işleri genelde büyük kızlar ile bir rahibenin gözetimi altında yapılır ve çocuklar şimdiden ev idaresini öğrenerek hayata hazırlanmış olurlardı. Kaiserswerther, kız çocuklarını böyle bir eğitim sürecinden geçirmek suretiyle onların gelecekte iyi bir Arap ev hanımı olmalarını amaçlıyordu (Sinno, 1982: 91).

Hemen belirtelim ki, misyon okullarında din dersleri eğitimin en önemli parçasıydı. Diyakonezler iyi bir dinî eğitim olarak yetiştiklerinden bu hususta çocuklara teorik ve pratik olarak rahat bir şekilde rehberlik yapabiliyorlardı. Din dersleri genellikle Alman papazların gözetimi altında veriliyordu. Okul açıldıktan bir süre sonra derslere İncil Tarihi de eklendi. Bu ders alt sınıflarda Arapça, üst sınıflarda ise Almanca olarak öğretiliyordu. Kimi zaman, alt sınıflardaki öğrencilere İncil'den anlayacakları seviyede hikâyeler anlatılıyor ve farklı din veya mezhepteki ailelerin izin vermesi hâlinde çocuklar kiliselerdeki ayinlere götürülüyordu. Ayinlerin izlettirilmesi, "*çocukların taklit yoluyla cesaretlendirilmesi*" ve Hristiyanlık'a kazandırılması açısından önemliydi. Nihayetinde, Hristiyan olmaya veya Hristiyanlık'ın diğer mezhebine mensup iken Protestanlık'a geçmeye karar veren çocuklar, ailelerinin de izin vermesi koşuluyla, Alman papazları refakatinde din değiştirme ayinlerine katılırdı (Schneller, 1971: 49; Sinno, 1982: 92-93).²¹

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA KURUMA YENİ BİRİMLERİN EKLENMESİ

Kaiserswerther, Osmanlı sınırları içerisinde bulunan istasyonlardaki misyon çalışmalarına ayrı bir ehemmiyet veriyordu. Bunlar içerisinde özellikle Kudüs, Hristiyanlık'ın doğup buradan dünyaya yayıldığı yer olması itibarıyla başta T. Fliedner olmak üzere ondan sonra gelen bütün Kaiserswerther yöneticileri için ayrı bir öneme sahip olmuştu. 19. yüzyılın ortalarından itibaren bölgede faaliyet yürütecek olan misyon kuruluşları, esasında Kudüs ve çevresinde örnek bir Protestan Arap sınıfı oluşturmayı hedeflediklerinden yapılan çalışmalarda toplumun her kesimine ulaşma düşüncesini daima ön planda tutmuşlardı. Kudüs ve çevresinde daha etkili faaliyetler yürütebilmek ve bölge halkının alışkanlıklarına yön verebilmek amacıyla okul çağından küçük çocukların da

çalışmalara dâhil edilmesi gerekiyordu. Kaiserswerther'in üst yöneticilerinden olan ve 1900 yılında Kudüs'ü ziyaret eden Papaz C. H. Wilhelm Zoellner'in Talitha Kumi'ye yeni birimler eklenmesi tavsiyesinde bulunması üzerine kuruma bağlı bir anaokulu açılmasına karar verildi. Papaz Zoellner'in ön ayak olmasıyla Talitha Kumi'ya bağlı olarak çalışacak olan anaokulu 1902 yılında faaliyete başladı. Böylece, kuruma kabul edilen çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren Protestan öğretilerine göre yetiştirilecek ve kutsal topraklarda arzu edilen toplum kolaylıkla oluşturulacaktı (Hanselmann, 1961: 111; İnan, 2015: 201; Monatliche, 1875: 248).

Anaokuluna her millet ve inançtan (Yunan, Habeşli, Ermeni, Müslüman) çocuk kabul ediliyordu. Eğitilen çocukların büyük bir kısmı fakir ailelere mensuptu. Ayrıca, anne veya babasını veyahut her ikisini kaybeden çocuklar da kuruma getirildiklerinde hemen kabul ediliyor ve bakımları üstleniliyordu. Burada çocukların sadece barınma ve yeme-içme ihtiyacı karşılanmıyor, aynı zamanda sağlık sorunlarıyla da ilgileniliyordu. Bu yüzden, aralarında Müslümanların da olduğu pek çok aile çocuklarını gönüllü olarak anaokuluna veriyordu (Monatliche, 1875: 249-254). Aslında, Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Kudüs'te de aileler kendi din veya mezhebine mensup olmayan okullara çocuklarını gönderiyorlardı. Bu durum Müslümanlar için de geçerliydi. Bu tercihte okulların daha iyi eğitim vermesi belirleyici oluyordu. Özellikle Sultan II. Abdülhamid, Müslüman çocukların yabancı veya gayrimüslim okullarına gönderilmemesi için büyük çaba sarf etmişti. Sultan aynı zamanda, Müslüman çocukların misyoner okul veya yetimhanelere alınmaması yönünde de taşra yöneticilerine kimi zaman uyarılarda bulunuyordu. Kudüs Mutasarrıflığı da bu uyarılara bağlı olarak Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği bir yazıda, Müslüman çocuklara eğitim vermek amacıyla onları okullarına alan misyon kuruluşlarının bu çocukları daha sonra din değiştirmeye zorladıklarından bahisle, Kudüs ve çevresinde yabancılara kurum açma ruhsatı verilirken daha dikkatli davranılmasını talep etmişti (BOA, MF.MGM, 6/122).²²

Kız okulunda olduğu gibi, anaokulundaki çocuklarla da bir süre diyakonezler ilgilenmeye başlamıştı. Ancak hem okulun yetimhane bölümünde hem de anaokulunda öğrenci sayısı artmaya başlayınca nitelikli öğretmen ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Kudüs'te diğer misyon kuruluşlarına ait anaokulları vardı ve bu kurumlarda da yetişmiş öğretmene ihtiyaç vardı. Bu noktada Kaiserswerther yönetimi, Talitha Kumi'ye bağlı bir öğretmen okulu açmak suretiyle bu ihtiyacı karşılamaya karar verdi. Kız Okulu binasından bir sınıf bu eğitim için tahsis edildi ve 1903 yılında dersler başladı. Eğitime alınacak öğrenciler diyakonezler tarafından Talitha Kumi'yi başarı ile bitiren kızlardan seçilmişti. Seçilen altı öğrenciden üçü ilkokul, diğer üçü de anaokulu öğretmenleri olarak eğitilecekti. Teorik ve pratik eğitimlerini başarı ile tamamlayan ilk mezunlar hemen Talitha Kumi Kız Okulu ile anaokulunda çalışmaya başladılar. Daha sonraki mezunlardan bir kısmı Kudüs'te bir kısmı da Kaiserswerther'in diğer istasyonlarında görev aldılar (Kaminsky, 2006: 203; Hanselmann, 1691: 112).

Anaokulu 1902 yılından itibaren Talitha Kumi Kız Ortaokulu binasının bir köşesinde faaliyet yürütüyordu. Bir yıl sonra müstakil bir bina inşa edilince yeni yerine taşınmış ve faaliyete burada devam etmiştir (İnan, 2015: 202). Osmanlı sınırları içerisinde yabancılar tarafından açılacak okulların 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne göre ruhsat almaları gerekiyordu. Ruhsatsız olarak açılan kurum bir süre izinsiz olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kapitülasyonları kaldırınca (imtiyazât-ı ecnebiyenin ilgası) bu hususla ilgili yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştu. Hazırlanan talimatnamenin 4. fıkrasında "18 Eylül 1330 (1 Ekim 1914) tarihinde *filen mevcut olup da ferman-ı âliyi hâiz bulunmayan manastır ve papaz ikametgâhlarından başkasının mevcudiyetinin tanınacağı*" ifade edildikten sonra ibtidaî darulmuallimleri de dâhil yabancılar için okulların tedrisata devam etmesinin uygun görüldüğü belirtilmişti. Bu kapsamda, Kudüs Sancağı dâhilinde daha evvel açılan toplam 23 mektebe 4 Mayıs 1915 tarihinde ruhsat verilmiştir. Bunlardan 17'si Almanlar'a, 6'sı da İtalyanlar'a aitti. Talitha Kumi Anaokulu için de bu şekilde ruhsat düzenlenmiştir (BOA, ŞD, 231/13, Lef. 3-5).

Kaiserswerther, 20. yüzyılın başlarında öylesine geniş bir alanda faaliyet yürütüyordu ki, Amerika'dan Romanya'ya, Avrupa'dan Osmanlı topraklarına kadar bir çok bölgede istasyonları vardı. Bir istatistiğe göre, bu dönemde kurumun Almanya da dâhil bütün dünyada istasyon sayısı 365'e ulaşmıştı ve bu istasyonlarda 1.255 diyakonez görev yapıyordu (Felgentreff, 2000,;367). Dolayısıyla Kaiserswerther yönetimi bütün bu istasyonlara diyakonez göndermekte zorlandığından başka çareler aramaya başladı. Her istasyon merkezinde açılacak diyakonez yetiştirme okulları ile sorun ancak bu şekilde halledilebilirdi. Nitekim Kudüs'te, istasyonun ihtiyaç duyduğu diyakonezleri karşılamak amacıyla Talitha Kumi bünyesinde Arap Diyakonez Okulu 1905 yılında faaliyete başladı. Arap kızlarının akademik başarısı yüksek olanları arasından seçilen diyakonez adayları bir yıl süreyle hem dinî öğretiler, hem de hemşirelik alanında sıkı bir eğitimden geçirilecekti. Bu süreçte başarılı olanlar bir üst aşamaya geçerek yine bir yıl süreyle pratik eğitimden geçecekti. Neticede, iki yıllık bir eğitimi tamamlayan diyakonezler Kaiserswerther'in Filistin bölgesindeki kurumlarında görev yapacaklardı (Kaminsky, 2006: 208).

Kaiserswerther Kudüs'te böyle bir okulu faaliyete geçirmekle aslında bölgenin sosyal ve kültürel yapısını iyi tanıyan yerli misyonerler yetiştirmeyi amaçlıyordu. Çünkü Avrupa'dan gönderilen misyonerler yerli halk ile tam olarak uyuşmadıkları için kimi zaman faaliyetlerden istenilen neticeler alınamıyordu. Fliedner, Kudüs'te istasyonu faaliyete geçirirken öncelikle Yunanlılar'dan oluşan bir Protestan misyoner oluşumu kurmayı hedeflemişti. Ancak Yunanlılar'ın Kaiserswerther'e mesafeli yaklaşması, Fliedner'i Ermeniler'le ilgilenmeye sevk etmiş ve neticede Ermeniler'den küçük bir kesim Kaiserswerther misyoneri olarak hizmet etmiştir. İşte bu sayede, Batı kültürüyle yetişen ve bölge insanıyla diyalog kurmakta zorlanan misyonerler yerine halkı yakından tanıyan ve onlara Protestanlık öğretilerini aktarabilecek vasıfta yerli misyonerler Kaiserswerther'in

kutsal topraklardaki çalışmalarına katkı sağlamışlardı (İnan, 2015: 202-203; Kaminsky, 2006: 195-196).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı topraklarında bulunan kayıtlı Alman müessesesi sayısı 53 idi ve bunların 27'si Kudüs ve çevresinde bulunuyordu. Misafirhaneden yetimhaneye, hastaneden okula, bakımeviden tarım kolonisine kadar geniş yelpazede faaliyet yürüten bu kurumların büyük bir kısmı misyonerler tarafından idare ediliyordu. Bunlar içerisinde Alman Hastanesi ile Talitha Kumi Kız Okulu/Yetimhanesi Kaiserswerther diyakonezlerinin yönetiminde çalışmalarını sürdürüyordu (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 136/14).²³ Osmanlı yöneticileri hem bu Kaiserswerther'e bağlı kurumlara hem de diğer Alman müesseselerine çalışmalarında her türlü kolaylığı sağlıyordu. Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten Alman müesseseleri Sultan II. Abdülhamid zamanında en güçlü dönemlerini yaşadıkları gibi bu avantajlı konumlarını neredeyse Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar da devam ettirmişlerdi (BOA, DH.EUM.MH, 29/32; HR.TH, 275/73).²⁴

Savaşın başlamasıyla birlikte Kaiserswerther diyakonezlerinin önemi tabiatıyla artmıştı. Öncelikle Alman-Fransız ihtilafı gün yüzüne çıkınca Kaiserswerther hızlı bir şekilde sağlık birimlerini teyakkuza geçirdi. 1914-1918 yılları arasında askerî hastanelere yüzlerce diyakonez gönderilmişti. Aynı şekilde farklı ülkelerdeki istasyonlara da ihtiyaca göre diyakonez yollandı (Büttner, 2014: 25-26).

Kudüs'teki Kaiserswerther'e ait hastane Birinci Dünya Savaşı'nın başlarına kadar sorunsuz bir şekilde çalışmalarını yürüttü. Savaş döneminde askerî amaçlı olarak Osmanlı yönetimi hastaneye el koymuştu. Bu esnada personele herhangi bir müdahalede bulunulmamış, ancak hastanede ağırlıklı olarak savaşta yaralanan askerler tedavi edilmişti. Kudüs'ün İngilizler tarafından işgal edilmesi sonrasında hastane İngiliz askerî kontrolü altında bölge halkına hizmet etmeye devam etmiştir (Foerster, 1991: 125; Bancroft, 1890: 75; İnan, 2015: 195).

Talitha Kumi Kız Okulu ve okula bağlı diğer birimlerin durumuna gelince, onların akıbeti hastaneden biraz farklı olmuştu. Almanya savaşta Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak yer aldığı için diğer bütün devletlerin misyoner kurumlarına ait binalara el konulmasına karşın Alman ve Avusturyalı misyonerlerin çalışmalarına müsaade edilmişti. Dolayısıyla Talitha Kumi 1917 yılına kadar çalışmalarını sorunsuz bir şekilde devam ettirmiştir. Ancak 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs İngilizler'in kontrolüne geçince işgalci güçler Talitha Kumi binasına el koydular (Hanselmann, 1961: 113). Suriye Yetimhanesi'nde olduğu gibi, Alman misyonerler İngilizler tarafından bir süre sahip oldukları kurumlardan uzaklaştırıldı. Bazı Alman kurumları "*Near East Relief (Yakın Doğu Yardım Komitesi)*"in idaresine bırakılırken Talitha Kumi binası İngiliz Piskoposluğu'nun idaresi altında faaliyet yürüten "*Kızlar İçin Yüksek Okul*" adlı kuruma devredildi. Talitha Kumi'de çalışanlar da 1918 yılının ortalarında tren yolu ile Almanlar'ın tutulduğu Mısır'daki Halvan Esir Kampı'na gönderildi. 1917-25 yılları arasında

İngiliz Piskoposluğu tarafından kullanılan Talitha Kumi binası 1925 yılında Kaiserswerther'e iade edildi ve 1926 yılında 35 yatılı kız öğrencisiyle tekrar eğitim faaliyetlerine başladı (İnan, 2015: 204; Eisler und Krauß, 2002: 7).

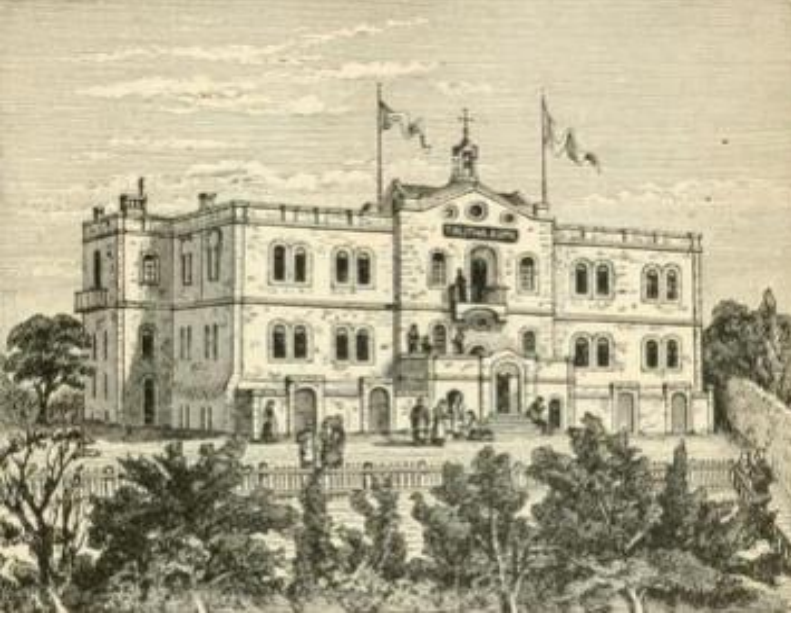
SONUÇ

19. yüzyılın otalarına doğru Batılı misyoner kurumlarının en büyük tutkusu kutsal topraklarda bulunmak ve kendi mezheplerine daha çok insan kazandırmak olmuştur. Almanya'da iyi bir teşkilata sahip olan ve 1851 yılından itibaren Kudüs'te çalışmalara başlayan Kaiserswerther Misyon Kurumunda bunlardan birisidir. Kudüs'teki faaliyetlerini sağlık ve eğitim hizmeti şeklinde yürüten Kaiserswerther, Almanya'nın sosyo-kültürel yayılmacılığı için önemli görevler üstlenmiş ve Alman dış politikasının sosyal altyapısını oluşturması noktasında büyük fedakarlıklarda bulunmuştu. Kaiserswerther esas olarak Avrupa'dan Doğu'ya misyoner göçü yerine uzun vadede kendi amaçları için çalışacak yerli misyonerler eğitmeyi hedeflediğinden faaliyetlerini hep bu istikamette yoğunlaştırmıştır.

Kudüs'te açılan Kaiserswerther Alman Hastanesi ve Talitha Kumi Kız Okulu, Alman nüfuzunun Filistin topraklarındaki etkisinin artması ve Alman kültürünün bölgede yayılması açısından önemli bir yere sahip olduğu gibi, kutsal topraklarda Protestanlık'ın daha güçlü hale gelmesi için de büyük bir boşluğu dolduracaktı. Kaiserswerther diyakonezlerinin kutsal topraklardaki Arap kızlarını eğiterek örnek bir "*Protestan Arap orta sınıfı*" oluşturma düşüncesi misyon yönetimini 20. yüzyılın başlarında kuruma yeni birimler eklemeye sevk etmiş ve bu sayede daha çok insana ulaşılmıştı. 19. yüzyılın ortalarından Birinci Dünya Savaşı başlarına kadar misyonerlerin kutsal topraklarda böylesine rahat çalışması ve Müslümanlar da dâhil farklı din ve mezhepten yüzlerce insana ulaşmalarının en büyük sebebi, bölge halkının ihtiyaç duyduğu hastane, okul, yetimhane ve bakımevi gibi kurumların Osmanlı yönetimi tarafından açılmamasıdır. Bu boşluğu iyi değerlendiren misyonerler sadece Kudüs'te değil, İstanbul, İzmir, Beyrut, Kahire ve İskenderiye gibi önemli merkezlerde de faaliyette bulunmuşlardı.

Kaiserswerther diyakonezleri Kudüs'te yaklaşık yetmiş yıl sorunsuz bir şekilde çalışmalarını yürütmüş, ancak şehrin İngilizler tarafından işgal edilmesiyle buradaki çalışmalarına bir süre ara vermek zorunda kalmıştır. Osmanlı döneminde İngiliz ve Alman Protestan misyonerler, yerine göre birlikte çalışma yürütmüş ve aynı hedef etrafında buluşmuşken, Kudüs'ün işgaliyle birlikte Alman misyonerlerin İngiliz askerî yönetimince Mısır'daki esir kampına gönderilmesi, Osmanlı müsamaha anlayışının henüz kendi aralarında tesis edilmediğinin en bâriz göstergesi olarak ortada durmaktadır.

EKLER

EK-1: Talitha Kumi Kız Okulu

EK-2: Kudüs'teki Kaiserswerther Alman Hastanesi
Kaynak: (EK-1 ve 2): Lenker, 1894: 607 ve 611.

Ek-3: Talitha Kumi Kız Okulu/Yetimhanesi Öğrencileri

Kaynak: <https://www.talithakumi.org/en/school-kindergarten/542-2/> (02.06.2019).

Ek-4: Kudüs'teki Kaiserswerther Diyakonezleri

Kaynak: Zeuge-Buberi (2017): 11.

KAYNAKÇA**Arşiv Kaynakları****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

- Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT.MHM), 539/13; 539/15.
 Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO), 1521/114054.
 Dahiliye Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi Evrakı (DH.EUM.MH), 29/32.
 Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD), 117/63.
 Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 1707/65; 2214/25; 2251/97; 2388/26.
 Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Kom. (DH.TMIK.M), 25/109; 26/18, Lef. 2-4.
 Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO), 84/15; 136/14.
 Hariciye Nezareti İdare (HR.İD), 2022/81.
 Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH), 98/80; 275/73.
 İrade Dahiliye (İ.DH), 727/50731; 1173/91732.
 İrade Hususi (İ.HUS), 74/89.
 İrade Mabeyn-i Hümayun (İ.MBH), 2/19.
 Maarif Nezareti Mekatib-i Gayr-i Müslime Ve Ecnebiye Müfettişliği (MF.MGM), 6/122.
 Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 231/13, Lef. 3-5.
 Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 177/67.
 Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı (Y.PRK.AZN), 20/74

Kitap ve Makaleler

- "Aus dem Zehnten Bericht über die Diakonissen-Stationen im Morgenlande: Das Kinderhaus Talitha Kumi auf der Gottfriedshöhe vor dem Jaffathore bei Jerusalem", *Monatliche Mittheilungen an die Mitglieder des Deutschen evangelischen Schulvereins*, No. 8 und 9, Ausgegeben im Juli 1875, (ss. 248-254).
- Bancroft, J. M. (1890). *Deaconesses in Europe and Their Lessons for America*, New York: Hunt & Eaton.
- Zeuge-Buberi, U. (2017). "Von Wittenberg in den Nahen Osten, Der Transfer der Reformation durch die Missionsbewegung", *Im Lande der Bibel*, Ausgabe /2017, (ss. 8-12).
- Büttner, A. (2014). "Die Kaiserswerther Diakonie im 1. Weltkrieg", *Mein Kaiserswerth Zeitschrift für Düsseldorf-Kaiserswerth*, Ausgabe 2/2014, (ss. 25-26).
- Deweese, C. W. (2005). *Women Deacons and Deaconesses 400 Years of Baptist Service*. Macon: Mercer University Press.
- Eisler, J., A. G. Krauß (Hrsg). (2002). *Nach Jerusalem müssen wir fahren, Das Reisetagbuch des Pädagogen und Missionars Johann Ludwig Schneller im Herbst 1854*. Lahr: St. Johannis Druckerei.
- Eisler, J. (2006). "Charlotte Pilz (1819-1903)", *Frauen Gestalten Diakonie*, (Hrsg: Adelheid M. von Hauff), Band. 2: Vom 18 bis zum 20. Jahrhundert, (ss.251-263). Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- Felgentreff, R. (2000). "Die Entwicklung der Diakonie in Kaiserwerth", *D'r Both Lanker Heimatblätter*, (ss. 353-363). Merrbusch (Nordrhein-Westfalen): Heimatkreis Lank e.V.
- Fliedner, T. (1867). *Life of Pastor Fliedner of Kaiserswerth*, (Translated from the German by Catherine Winkworth). London: Longmans-Green and Co.
- (1866). *The German Pastor; or, Scetches of The Life of Theodore Fliedner*. London: Hamilton- Adams & Co.

- Foerster, F. (1991). *Mission im Heiligen Land. Der Jerusalems-Verein zu Berlin 1852-1945*. Gütersloh: Gütersloher Verlag.
- (1996). "Frühe Missionsbriefe und Reiseberichte als Quellen der deutschen Palästina- Mission", *Missiengeschichte, Kirchengeschichte, Weltgeschichte, Christliche Missionen im Kontext nationaler Entwicklungen in Afrika, Asien und Ozeanien*, (Ed: Ulrich van der Heyden und Heike Liebau), (ss. 89-104). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Frantzman, S. (2001). "Education and Empowerment: Lessons and History of the Christian Education Network in Israel and Palestine", *Digest of Middle East Studies*, Vol. 20/2, (ss. 186-201).
- Gobat, S. (1884). *Bischof of Jerusalem: His Life and Work*. London: James Nisbet & Co.
- Golder, C. (1903). *History of the Deaconess Movement in the Christian Church*. Cincinnati: Jennings and Pey.
- Gorys, E., A. Gorys. (2009). *Heiliges Land: Ein 10 000 Jahre altes Kulturland zwischen Mittelmeer, Rotem Meer und Jordan*. Ostfildern: Dumonst Reise Verlag.
- Hanselmann, S. (1961). *Deutsche Evangelische Palästina-mission. Handbuch ihrer Motive, Geschichte und Ergebnisse*. Erlangen: Verlag der Evangelische-Lutherischen Mission.
- İnan, U. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaminsky, U. (2005). "Die Innere Mission Kaiserswerths im Ausland. Von der Evangelisation zum Bemühen um die Dritte Welt", *Sozialer Protestantismus im Kaiserreich: Problem Konstellationen-A Lösungsperspektiven-Handlungsprofile*, (Hg: Norbert Friedrich und Traugott Jähnichen), (ss. 355-385). Munster.
- (2006). "German 'Home Misson'Abroad: The Orientarbeit of the Deaconess Institution Kaiserswerth in the Ottoman Empire", *New Faith in Ancient Lands, Western Missions in the Middle East in the Nineteenth and Early Twentieth Centures*, (Ed: Heleen Murre-van den Berg), (ss. 191-209). Leiden-Boston: Brill.
- (2016). "The Establishment of Nursing Care in the Parish. Kaiserswerth Deaconesses in Jerusalem", *Deaconesses in Nursing Care: International Transfer of a Female Model of Life and Work in the 19th and 20th Century*, (Ed: Susanne Kreuzer, Karen Nolte), (ss. 81-98). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Karal, E. Z. (1994). *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kark, R., D. Denecke, H. Goren (2006). "The Impact of Early German Missionary Enterprise in Palestine on Modernization and Environmental and Technological Change 1820-1914", *Christian Witness Between Continuity and New Beginnings Modern Historical Missions in the Middle East*. (Eds: Martin Tamcke, Michael Marten), (ss. 145-176). Berlin: Lit Verlag.
- Kildani, R. H. (2010). *Modern Christianity in the Holy Land: Development of the structure of Churches and the growth of Christian institutions in Jordan and Palestine; the Jerusalem Patriarchate, in the nineteenth century, in light of the Ottoman Firmans and the international relations of the Ottoman Sultanate*, (Translated by George Musleh). Bloomington-Indiana: Author House.
- Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lenker, J. N. (1894). *Lutherans in All Lands: The Wonderful Works of God*, Vol. 1 and 2. New York: Milwaukee, Wis., Lutherans in All Lands Company.
- Pflanz, R. (1903). *Verlassen, nicht vergessen. Das Heilige Land und die deutsch-evangelische Liebesarbeit. Zum fünfzigjährigen Jubelfest des Jerusalems Vereins*. Neu-Ruppin.
- Schmidt, J. (1998). *Beruf: Schwester Mutterhausdiakonie im 19. Jahrhundert*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.

- Schneller, H. (1971). *Johann Ludwig Schneller: Der Gründer des Syrischen Waisenhauses*. Metzgingen- Württemberg: Verlag Ernst Franz.
- Sinno, A. (1982). *Deutsche Interessen in Syrien und Palästina 1841-1898*. Berlin: Baalbek Verlag.
- Şimşek, M. (2018). "Alman Misyonerliğinin Yakın Doğu'daki En Büyük Müessesesi: Suriye Yetimhanesi", *Belleter*, C. LXXXII, S. 293, (ss. 325-355).

SONNOTLAR

- ¹ Bu misyon kuruluşu Almanya'nın Düsseldorf şehri yakınlarında yer alan Kaiserswerth bölgesinde kurulduğu için misyonun ismi de bu yere istinaden "Kaiserswerther Diakonissen" olarak ifade edilmişti. Bazı kaynaklarda "Kaiserswerth Diakonissen/Kaiserswerth Deaconesses (Kaiserswerth Diyakonezleri)" şeklinde bir kullanım (daha çok İngilizce kaynaklarda) tercih edilse de, burada Almanca kaynaklarda yaygın olarak geçen "Kaiserswerther Diakonissen (Kaiserswerther Diyakonezleri)" şeklindeki kullanım tercih edilecektir.
- ² Samuel Gobat'ın Kudüs Protestan Piskoposluk görevini yürüttüğü süre zarfında misyonerler tarafından sadece Kudüs'te değil, başta Nablus ve Nasıra olmak üzere Akka, Yafa ve Ramallah gibi önemli merkezlerde de onlarca okul açılmıştı (İnan, 2015: 104 ve 175).
- ³ Yunanca "*diakonos*" kelimesinden gelen diyakonez, "*hizmetli*", "*hizmetçi*", "*yardımcı*" ve "*haberci*" gibi manalara gelmektedir. Yeni Ahit'te bu kelime sık sık geçmekle birlikte kadın diyakonezlerden ilk defa söz eden metin Aziz Pavlos'un Romalılara Mektubu'dur. Bizans döneminde özellikle İstanbul ve Kudüs'teki kiliselerde diyakonezlerin ayinlerde görev yaptığı bilinmektedir. Ortaçağ'ın sonlarında ise önce kiliselerde daha sonra ayinlerdeki etkileri azaltılmış ve nihayet 13. yüzyılda kiliselerden tamamen uzaklaştırılmışlardır. Diyakonezlerin tekrar toplum içerisinde yer almaya başlaması ise 1836 yılında Almanya'da ilk diyakonez evinin açılmasıyla mümkün olmuştur (İnan, 2015: 178). Diyakonez kelimesinin kökeni ile ilgili detaylı değerlendirmeler için bkz: (Deweese, 2005: 23-24).
- ⁴ Filistin hem Hz. İsa'nın doğum yeri, hem de Hıristiyanlığın ilk yayıldığı topraklardı. Kudüs büyük dinî hareketlerin merkezi olması itibarıyla Protestanlar arasında önemli bir yer tutuyordu ve buranın yeniden kazanılması ideali için "*Kudüs özlemi (Jerusalemsehnsucht)*" ifadesi kullanılıyordu (Foerster, 1996: 89).
- ⁵ Lenker, Müslüman hastaların başlangıçta bu kuruma gelmedikleri, hatta Kaiserswerther'in Kudüs'teki bu ev ve burada çalışanlar için "*köpek kulubesi*", "*Alman köpekleri*" gibi ifadeler kullandıklarını ifade etmektedir (Lenker, 1894: 607).
- ⁶ Bu evin alt katı mutfak ve okul, üst katta bulunan üç odadan ikisi erkek ve kadın hastalar için hastane, bir oda ise eczane olarak kullanılacak şekilde düzenlenmişti (Lenker, 1894: 606).
- ⁷ Dr. E. MacGowan, 1842-1860 yılları arasında Kudüs'teki "*Yahudiler Arasında Hıristiyanlığı Yayımak İçin Londra Cemiyeti (London Society for Promoting Christianity Among the Jews)*"'ne bağlı İngiliz Hastanesi'nde görev yaptı. Kaiserswerther Kudüs'e bir Alman doktor gönderene kadar şehirdeki Kaiserswerther Hastanesi'nde de çalıştı (Eisler und Krauß, 2002: 59).
- ⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT, 2251/97, R.1315/M.1899); DH.MKT, 2214/25, (R.1315/M.1899); DH.MKT, 2388/26 (R.1316/M1900); BEO, 1521/114054, (H.1318/M.1900).
- ⁹ BOA, DH.MKT, 1707/65, 19 Receb 1307 (11 Mart 1890); İ.DH, 1173/91732, 9 Şaban 1307 (31 Mart 1890).
- ¹⁰ Diğer misyon kuruluşları gibi Kaiserswerther de Osmanlı makamları ile sorun yaşaması halinde hemen o bölgede bulunan Alman Konsolosluğu'na başvurarak meseleleri diplomatik yollarla halletmeye çalışıyordu. (BOA, İ.DH, 727/50731, 25 Camâziyelahir 1293 /18 Temmuz 1876).

- ¹¹ Marientistif Çocuk Hastanesi (1872), Fransız Hastanesi (1880), Rothschild Hastanesi (1887), Belediye Hastanesi (1890), İngiliz Hastanesi (1890) ve Cüzzamlılar Evi (1887). Bunlardan Marienstift Çocuk Hastanesi ile Cüzzamlılar Evi yine Almanlar tarafından açılan sağlık kuruluşuydu (İnan, 2015: 194). Cüzzamlılar Evi, Kudüs'ün Malha Karyesi'nde bulunuyordu ve aynı zamanda darülaceze (dâru'l-mesakîn) olarak da hizmet veriyordu (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 84/15).
- ¹² Bu ilk öğrenciler daha çok Suriye Vilayeti'nde bulunan Hıristiyanlar ile Yahudi ve Müslüman çocuklarından oluşuyordu (Kark, Denecke and Goren, 2006: 151).
- ¹³ Pilz, Kudüs'teki çalışmalarında öylesine bir etkiye sahip oldu ki, buradaki Kaiserswerther'e ait okul zamanla halk arasında "*Madrasat Sarluta (Charlotte Schule)*" adıyla anılır olmuştur (Sinno, 1982: 89). Charlotte Pilz 19 Kasım 1819'da Almanya'nın Gemünd bölgesinde dünyaya geldi. 1851 yılının Haziran ayında Kaiserswerther'in eğitim seminerlerine katıldı ve iki yıllık eğitimin ardından bir süre öğretmen olarak staj yaptıktan sonra 1 Ağustos 1853 tarihinde diyakonez olmaya hak kazandı. 4 Ağustos 1853 tarihinde ise yaklaşık elli yıl kalacağı Kudüs'e gönderilen Pilz, 27 Temmuz 1903 tarihinde Kudüs'te vefat etmiş ve Piskopos Gobat ile Suriye Yetimhanesi'nin kurucusu Johann Ludwig Schneller'in mezarlarının da bulunduğu Sion Mezarlığı'na gömülmüştür (Eisler, 2006: 251-252).
- ¹⁴ Godfrey of Bouillon liderliğindeki Haçlılar'ın (I. Haçlı Seferi) 1099 yılında Kudüs'ü işgal ettikten sonra burada Kudüs Krallığı'nı kurmaları ve krallığın başına da Godfrey of Bouillon'un geçmesi; kendisinin bu görevi esnasında "*Kutsal Kabir Koruyucusu ve Kudüs Hükümdarı*" ünvanını kullanması gibi başarıları nedeniyle bu tepeye "*Gottfried Tepesi (Gottfriedshöhe)*" ismi verilmiştir (E. Gorys and A. Gorys, 2009: 46-47).
- ¹⁵ İncil'deki (Markos 5,41) Hz. İsa'nın ölmüş bir kızı yeniden hayata döndürmesinin anlatıldığı bölümde Hz. İsa, çocuğun elinden tutarak Aramice "*Talitha kumi*" demişti. Bu, "*Küçük kız sana söylüyorum, ayağa kalk*" anlamına geliyordu.
- ¹⁶ Kaiserswerther'in Osmanlı toprakları üzerindeki önemli istasyonlarından biri de Beyrut idi. Burada misyona ait bir okul ve yetimhane bulunuyordu. Arşiv kaynaklarında, Beyrut'taki okul ve yetimhanenin Kaiserswerther Diyakonez Cemiyeti rahipleri idaresi altında bulunduğu ve "*bilâ tefrik din ve mezhebe mahsus*" olduğu bilgisi yer almaktadır (BOA, Y.PRK.AZN, 20/74, 8 Şaban 1317/12 Aralık 1899).
- ¹⁷ "Aus dem Zehnten Bericht über die Diakonissen-Stationen im Morgenlande: Das Kinderhaus Talitha Kumi auf der Gottfriedshöhe vor dem Jaffathore bei Jerusalem", Monatliche Mittheilungen an die Mitglieder des Deutschen evangelischen Schulvereins, No. 8 und 9, Ausgegeben im Juli 1875, s. 248 (Bundan sonra bu kaynak için atıf yapılacağına kısaca '*Monatliche, 1875*' şeklinde belirtilecektir).
- ¹⁸ Suriye Yetimhanesi Alman misyoner Johann Ludwig Schneller tarafından 1860 yılında Kudüs'te açılmıştı. Sadece 9 çocuğun bakımı üstlenilerek başlayan çalışmalar ilerleyen yıllarda öylesine gelişti ki, yetimhanede kız evinden körler enstitüsüne, on farklı alanda eğitim veren atölyelerden tarım işletme birimlerine kadar bir çok bölüm bulunuyordu. Alman misyonerliğinin Yakın Doğu'daki en büyük müessesesi durumuna gelen yetimhanede J. Ludwig Schneller'in çocukları da görev yaptığında yerli halk bu kurum için "*Schneller Okulu*" tabirini kullanıyordu. Yetimhane 1917 yılında Kudüs'ün İngilizler tarafından işgaline kadar Kudüs ve çevresinde önemli faaliyetlerde bulunmuş, bölgenin sosyal, ekonomik ve dinî hayatına büyük etkileri olmuştur (Şimşek, 2018: 325-355).
- ¹⁹ Kudüs'te 1862'de Ortodoks Kilisesi, 1866'da Ermeni Kilisesi ve 1870'te İngiliz "*Kilise Misyon Topluluğu (Church Missionary Society)*" tarafından birer kız okulu açılacaktır (Sinno, 1982: 94).
- ²⁰ Ermeni yetimlerin Anadolu'dan Beyrut ve Kudüs'e nakliyle ilgili Almanya Sefareti ve Osmanlı makamları arasındaki diğer yazışmalar için bakınız: (DH.TMIK.M, 26/18, Lef. 2-4; A.}MKT.MHM, 539/13; A.}MKT.MHM, 539/15; Y.MTV, 177/67).

-
- ²¹ Suriye Yetimhanesi'nden J. Ludwig Schneller Kudüs'te görev yaptığı süre boyunca bir çok çocuğun din değiştirme ayinini yönetmiŐti.
- ²² BOA, MF.MGM, 6/122, 14 Eylül 1320/24 Eylül 1904.
- ²³ Kaiserswerther'in bu dönemde Beyrut'ta da biri yetimhane/okul, diğeri bakımevi olmak üzere iki kurumu vardı. (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 136/14, 28 Zilhicce 1331/28 Kasım 1913). Diğer bir istatistik için bkz: BOA, DH.İD, 117/63.
- ²⁴ Diğer örnekler için bkz: HR.İD, 2022/81; İ.MBH, 2/19; İ.HUS, 74/89; HR.HMŞ.İŞO, 84/15; HR.TH, 98/80.